

Amber Oomen-Delhaye, *De Amsterdamse Schouwburg als politiek strijdtoneel. Theater, opinievorming en de (r)evolutie van Romeinse helden (1780-1801)* (Verloren; Hilversum, 2019) 336 p., €35,00 ISBN 9789087047702

De achttiende eeuw: het theater als politiek en de politiek als theater

De handelseditie van het proefschrift van neerlandica Amber Oomen-Delhaye past binnen een trend in het theateronderzoek van de afgelopen jaren waarbij de relatie theater-samenleving telkens centraal staat. De neerlandicus die theater bestudeert richt zich allang niet meer louter op de tekst, maar bestudeert deze ook als historisch evenement. Daarmee wordt het maatschappelijke, sociale en politieke potentieel van theater ook steeds vaker benadrukt en wordt niet slechts de literaire kwaliteit van toneel onderzocht. In die lijn ligt ook de studie van Oomen-Delhaye die de vraag stelt welke rol de Amsterdamse Schouwburg vervulde in het politieke debat tussen 1780-1801.

De auteur analyseert in de eerste hoofdstukken het schouwburgrepertoire en komt na verschillende toespitsingen uit op de zogeheten Romeinse treurspelen. De auteur verdeelt deze treurspelen thematisch onder in 'algemene geschiedenis', 'monarchaal' en 'republikeins'. Hoewel ze enkele voorbeelden noemt van de eerste twee, beperkt de auteur zich verder tot de groep republikeinse treurspelen, terwijl ze wel scherpzinnig aanwijst dat in de periode 1780-1787 de verhouding republikeins-monarchaal steeds evenrediger verdeeld wordt, maar dat tussen 1788-1794 een interessante omslag plaatsvindt waarin alleen nog maar Romeins-monarchale treurspelen worden gespeeld. Na 1795 vindt er een tweede omslag plaats wanneer louter Romeins-republikeinse tragedies op de planken worden gebracht.

Oomen-Delhaye brengt dit in verband met de politieke omwentelingen in deze jaren en laat dat uitstekend zien voor de republikeinse spelen, maar ze onderzoekt verder niet hoe de monarchale treurspelen werden ingezet voor de orangistische zaak. Dit is naar mijn mening een gemis voor de beantwoording van de onderzoeksvraag die ten grondslag ligt aan deze studie naar de rol van theater in het politieke debat in de periode 1780-1801. Aangezien de studie echter al zeer omvangrijk is, zou Oomen-Delhayes onderzoek goed aangevuld kunnen worden met een vervolg dat de dialoog tussen de Romeins-republikeinse en de Romeins-monarchale tragedies onderzoekt en die in verband brengt met de patriottisch-orangistische strubbelingen van de late achttiende eeuw.

Niettemin is de analyse van de Romeins-republikeinse spelen grondig te noemen. De auteur bespreekt de belangrijkste Romeins-republikeinse helden elk afzonderlijk, zoals Brutus en Gracchus. Ze is zich ervan bewust dat de keuze voor deze Romeinse helden op het achttiende-eeuwse toneel niet nieuw is, maar voert deze niet verder terug dan tot het begin van de zeventiende eeuw. Oomen-Delhaye put voor haar analyse vaak uit de opvoeringsgegevens van de Schouwburg en laat zien dat de ene held blijkbaar populairder was in het ene decennium en een andere held in een volgend decennium. De republikeinse helden spelen een duidelijke rol in de patriottische visie

met betrekking tot republikanisme, vrijheid, de macht van het volk én gelijkheid. Impliciet benoemt de auteur daarmee de Franse drieslag van *Liberté, Egalité, Fraternité* die oplicht in met name de laat-achttiende-eeuwse treurspelen.

Een sterke vernieuwing van deze traditionele duiding is de aandacht die de auteur schenkt aan de radicale gelijkheids-gedachte die opkwam in de Bataafse tijd: het principe dat alle mensen – en dus ook vrouwen – gelijk zijn en het recht hebben hun eigen volksvertegenwoordigers te kiezen. In haar analyse laat Oomen-Delhaye zien hoe de actieve politieke rol van het vrouwelijke personage Epicharis in het laat-achttiende-eeuwse stuk *Epicharis en Nero* (1798) potentieel heeft bijgedragen aan deze discussie. Op die manier kon het theater fungeren als een maatschappelijke experimenteerruimte, waarin de grenzen van de culturele verbeelding werden opgezocht, opgerekt en uitgedaagd.

Na deze inhoudelijke analyse van de treurspelen verschuift de aandacht in de laatste hoofdstukken naar de Romeins-republikeinse treurspelen als onderdeel van de publieke ruimte en het publieke debat. Op associatieve wijze vergelijkt de auteur het handelen van met name de figuur Nero in deze treurspelen met de retoriek die terugkeert in pamfletten en spotprenten tegen Willem V. Desondanks legt Oomen-Delhaye mijns inziens een interessante nadruk op de democratisering van de theaterarchitectuur: in de nieuwe schouwburg van 1774 werden een ruime ontvangsthal en twee koffiekamers gerealiseerd voor debat en discussie. Een andere ontwikkeling waardoor theater meer en meer onderdeel van de publieke ruimte werd, was het ontstaan van toneeltijdschriften waarin kunstcritici hun mening

deelden. Hieruit trekt Oomen-Delhaye de conclusie dat het publiek mondiger werd in de achttiende eeuw.

Soms meent de auteur te gemakkelijk dat een bepaald fenomeen uniek is voor de late achttiende eeuw en daarmee een bevestiging van het theater als politiek strijdtoneel. De auteur schrijft het achttiende-eeuwse publiek een nieuw gevonden mondigheid toe die dan bovendien het gepolitiseerde klimaat in de Bataafse Republiek reflecteert. Zo zou het publiek bijvoorbeeld reageren op gebeurtenissen in de voorstelling en ook steeds meer eisen gaan stellen aan het repertoire en de acteerprestaties van acteurs. Dit is echter niet zo nieuw als Oomen-Delhaye het doet voorkomen, aangezien met name publiekreacties evengoed voorkwamen in de eeuwen daarvóór. Wel behandelt de auteur hoe Haagse politici voor het eerst bij het bestuur van de Amsterdamse Schouwburg betrokken raakten en hoe enkele leden van de Nationale Vergadering zelfs als toneeldichter actief waren en zodoende patriottische stukken leverden voor de Schouwburg. Zo ontstond er op meerdere fronten een verstrengeling van het theater en de actuele politiek.

Een terugkerend onderwerp is de eis van natuurlijkheid, zowel in het theater als in de politiek. In het theater gaat het dan om een natuurlijke speelstijl en een natuurlijke representatie van de (historische) werkelijkheid. Welke relatie dat precies heeft tot de politiek blijft echter grotendeels onbesproken, hoewel het in de lijn van de argumentatie ligt dat de natuurlijke speelstijl in de achttiende eeuw zo zijn weerslag gehad heeft op het publiek: hoe natuurlijker iets wordt voorgesteld, hoe aannemelijker het verhaal. En dus kan de impact van de toneelvoorbeelden

des te groter zijn geweest op het dagelijkse handelen van de toeschouwers – ook politiek gezien. Oomen-Delhaye blijft steken bij de constatering dat de eis van natuurlijkheid en het natuurrecht in de politiek zich in belangrijke mate tot elkaar verhouden.

In een laatste stap laat de auteur zien hoe het theater dan wél model kon staan voor de politiek, en dan niet alleen via de verhalen uit het verleden die verbeeld werden, maar ook wat betreft de inrichting van de debatzaal op het Binnenhof

als een theater. Voor politici waren in het bijzonder ook de retorische technieken die acteurs hanteerden voor de vertolking van de Romeins-republikeinse helden tot voorbeeld – vaak zelfs het enige voorbeeld. Het is jammer dat de hele analyse vaak omslachtig is opgeschreven. Desalniettemin laat Oomen-Delhaye in haar studie zien dat in de achttiende eeuw de politiek werkte als theater en het theater als politiek.

Tim Vergeer, Universiteit Leiden

Ethan H. Shagan, *The birth of modern belief. Faith and judgment from the Middle Ages to the Enlightenment* (Princeton University Press; Princeton, 2018) 408 p., ill., £30,- ISBN 9780691174747

Over geloof valt niet te twisten

In 2017 pakte Duitsland groots uit om het vijfhonderdjarig jubileum van Luthers 95 stellingen te vieren. Publieke omroep ZDF herdacht het begin van de Reformatie met een avondvullende live-uitzending. Waarom was Luther ook nu nog belangrijk? Volgens de presentator had de reformator een fundamentele boodschap achtergelaten: 'durf zelf te denken!' – tevens het officiële motto van het *Luther-Jahr*. Het is onwaarschijnlijk dat Luther zich had kunnen vinden in deze samenvatting van zijn protest. Het idee dat geloof op iemands eigen, autonome oordeel gestoeld is of hoort te zijn is bij uitstek modern, zo laat Ethan Shagan zien in zijn derde boek. *The birth of modern belief: faith and judgment from the Middle Ages to the Enlightenment* is een indrukwekkend betoog over hoe geloof deze vorm aannam in het Westen en waarom de Reformatie niet dat moderne geloof bracht, maar onbedoeld uitlokte.

Omdat het gros van de kerkhistorici zich als christen identificeert is geloof lang als historisch onveranderlijke categorie onderzocht, zo stelt Shagan. Het idee dat premoderne vormen van geloof fundamenteel zouden verschillen van geloof vandaag de dag doet immers potentieel afbreuk aan de transcendente en tijdloze claims van de kerk. Een andere groep historici houdt zich vooral bezig met specifieke geloofssystemen en de afname van geloof in het Westen. Ook zij beschouwen geloof impliciet als een 'lege container die erop wacht met inhoud gevuld te worden' (p. 11). *The birth of modern belief* verlegt daarom de focus van *waarin* mensen geloofden naar *hoe* zij geloofden. Shagan onderscheidt een middeleeuwse, een confessionele, en een moderne 'hoofd-vorm' van geloof. Middeleeuwse theologen stelden zichzelf ten doel te ontwarren hoe het geloof van christenen zich